

JESAJA BERLINS. IDEJAS.

Līdztekus saviem plašajiem traktātiem par krievu literāro un intelektuālo dzīvi Jesaja Berlins vispirmām kārtām pazīstams kā politikas teorētiķis, viens no ietekmīgākajiem filozofiskā liberālisma aizstāvjiem un izcilākajiem ideju vēsturniekiem. Viņš ir slavens ar savu antiautoritāro politisko filozofiju un totalitāro doktrīnu kritiku. Berlins tā arī nesarakstīja savu viensējuma magnum opus, bet savas domas galvenokārt izteica spožās esejās un lekcijās.

Viņa darbu centrālās tēmas ir brīvība un vērtību plurālisms. Varbūt vislielāko ievērtību guvusi viņa tēze, ka sociālā politiskā doma tradicionāli dalās divos dažādos, skaidri nošķīrāmos priekšstatos par brīvību. „Negatīvā” brīvība bijusi klasiskais liberālais ideāls, kuru pauduši tādi domātāji kā Džons Stjuarts Mills un Aleksandrs Hercens. Tās pamatā ir pieņēmums, ka indivīdam pirmām kārtām jātiecas pēc brīvības – un tam jānodod brīvība – no jebkāda veida ārējiem šķēršļiem. Turpretim Žans Žaks Ruso, Frīdrihs Hēgelis, Kārlis Markss un citi domātāji pieprasījuši no indivīdiem plašāku „pozitīvo” brīvību uz kaut ko, kaut kā vārdā: lai īstenotu savu cilvēka potenciālu, lai pilnībā emansipētu indivīdu. Tā kā katram no šiem domātājiem bijusi atšķirīgi priekšstati, ko tad īsti ietvertu cilvēka emansipācija, šis pēdējais skatījums radījis neatrisināmu dilemmu un varētu novest pie šausminošām sekām. Saskaņā ar Ruso un Marksa sekotājiem, ja cilvēki neapzinās savas „patiesās” vajadzības, viņi „jāpiespiež būt brīviem”. Līdz ar to, pēc Berlina domām, nav nejaušība, ka Ruso un Marksa mācība – viņu „despotiskā vīzija” un dogmātiskie pieņēmumi par cilvēka dabu – attiecīgi noveda pie Robespjēra un Staļina ekscesiem. Tā kā mūžīgajām cilvēces problēmām nav nekādu galīgu atrisinājumu, Berlins uzskatīja, ka tiekšanās pēc „negatīvās brīvības” – vienkāršas atsvabināšanās no važām – ir sapratīgāka rīcība. „Brīvība ir brīvība, nevis vienlīdzība, vai taisnīgums, vai taisnība, vai laime, vai tīra sirdsapziņa.” Viņš mudināja liberālās valdības atzīt, ka visas politiskās vērtības galu galā nonāk konfliktā cita ar citu, un visi konflikti risināmi sarunu ceļā.

Berlina otrais galvenais intelektuālais pamatpieņēmums – vērtību plurālisms – ir cieši saistīts ar viņa negatīvās brīvības aizstāvību. Atšķirībā no pozitīvās brīvības teorētiķiem, kuri mēdz apgalvot, ka pastāv racionāli konstatējama vērtību harmonija, Berlins uzskatīja, ka pastāv objektīvu labumu plurālisms, un šie labumi nekad nebūs pilnībā samierināmi cits ar citu. Viņaprāt, zināmas cilvēciskas vērtības, piemēram, brīvība, vienlīdzība, taisnība, līdzcietība, taisnīgums un tiekšanās pēc skaistuma vai patiesības ir savstarpēji nesalīdzināmi cits ar citu un nereti ir tiešā savstarpējā pretrunā. Viņš apgalvoja, ka indivīdiem un sabiedrībām jāizdara neracionāla „radikāla izvēle” starp šiem labumiem. Kaut gan viņš postulēja, ka pastāv zināmas universālas vērtības, kas attiecas uz visu cilvēci, Berlins uzskatīja, ka nav iespējams tās secīgi sakārtot un sastādīt kopsavilkumu. Pēc viņa domām, negatīvajai brīvībai un liberālajām institūcijām, kas balsta šāda veida brīvību, piemīt vislielākā vērtība, jo tās dod indivīdiem iespēju veidot savu dzīvi ar radikālās izvēles palīdzību.

Vienā no visplašāk pazīstamajām esejām Ezis un lapsa (1953) Berlina uzmanības centrā bija spriedze starp monistisko un plurālistisko pasaules uzskatu. Esejas nosaukums aizgūts no grieķu dzejnieka Arhiloā, kurš rakstīja: „Lapsa zina daudz, bet ezis zina tikai vienu, toties svarīgu lietu.” Monistiem ir tendence iztēloties, ka cilvēki tiecas pēc kāda viena galīga mērķa, pēc viņu uzskatiem indivīdi kalpo lielākiem vēsturiskiem procesiem. Berlins bija skeptiski noskaņots pret jebkāda veida monismu: viņaprāt, nevienu morālu principu nevar uzskatīt par universāli prioritāru. Drīzāk mūsu morālo dzīvi veido fundamentāli kompromisi starp savstarpēji konkurējošiem principiem un ideāls skatupunkts, no kura noteikt, kuri kompromisi ir leģitīmi, kuri ne. Tādējādi savos darbos viņš vienmēr palika uzticīgs morālā plurālisma principam. Viņš bija ļoti skeptiski noskaņots pret jebkādam iedomātām sabiedriskās un vēsturiskās attīstības „likumībām”, sevišķi pret marksistisko „vēsturiskās nepieciešamības” jēdzienu, pret kuru viņš vērsa iznīcinošu kritiku.